

Сергій Адамович
(м. Івано-Франківськ)

ДІЯЛЬНІСТЬ “ЛЬВІВСЬКОГО КОМІТЕТУ СОЮЗУ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ ДЛЯ ПОМОЧИ ПОЛОНЕНИМ-УКРАЇНЦЯМ В ГАЛИЧИНІ” У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

З початком Першої світової війни в австро-угорських і німецьких таборах військовополонених опинилася значна кількість українців з російської армії. Уже наприкінці жовтня 1914 р. організація наддніпрянських політемігрантів в Австро-Угорщині – Союз визволення України (далі – СВУ) отримав згоду австрійської військової влади на ведення національно-політичної роботи серед полонених-українців¹.

Заходами президії СВУ в 1915-1917 рр. в Австро-Угорщині (Фрайштадт, Дуна-Сердатель і Йозефштадт) та в Німеччині (Раштат, Вецляр, Зальцведель і Ганновер-Мюнден) було створено низку спеціальних таборів. Справа налагодження національно-культурної роботи в них була покладена на створені “Просвітні Відділи СВУ”, до складу яких увійшли кращі представники української інтелігенції з Галичини². Кожен з таборів, як зазначав відомий дослідник діаспори С.Наріжний, “був ніби окремим містом, населення якого жило своїм повно розбудованим культурним життям”³.

Національно-освітня діяльність українських організацій у таборах для військовополонених-українців Австро-Угорщини та Німеччини привела до формування в березні-квітні 1918 р. трьох українських стрілецьких дивізій. З огляду на це порушена нами проблема становить значний науково-практичний інтерес у контексті дослідження національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

Даній проблемі присвячені праці сучасних учених І.Срібняка, Б.Корольова, І.Михальського, І.Патера, Н.Сидоренко⁴. Меншою мірою у наукових розробках висвітлено історію “Львівського комітету Союзу визволення України для помочи полоненим-українцям в Галичині” (далі –

Львівський комітет). Дослідження діяльності названої організації дозволить нам окреслити обсяги співпраці наддніпрянської політеміграції із західноукраїнськими політиками в справі допомоги полоненим-українцям з Росії.

Однією із причин появи Львівського комітету стали конфліктні стосунки СВУ з керівництвом політичного представництва українців Австро-Угорщини – Загальної Української Ради (далі – ЗУР). Так, К.Левицький і М.Василько не погодилися з одноосібною діяльністю СВУ в таборах для полонених. Уже на четвертому засіданні ЗУР 26 травня 1915 р. було зачитано лист відомого галицького діяча С.Барана. У листі критично оцінювалася праця СВУ в таборах для полонених-українців російської армії.

С.Баран запропонував терміново створити окрему секцію ЗУР для проведення цієї роботи, оскільки Союзом вона проводилася не у всіх таборах з українськими полоненими, “несистематично і з малими успіхами”⁵. На його думку, ЗУР як інституція користувалася більшим авторитетом в урядів Австро-Угорщини і Німеччини, мала переваги з морального боку як всеукраїнська політична організація⁶. Він вважав, що ЗУР має право перебрати цю ділянку роботи ще й тому, що більшість залучених до акцій у таборах – українці Австро-Угорщини⁷. До складу нової секції ЗУР, за планами С.Барана, повинен був увійти тільки один представник СВУ⁸.

Як вдало відзначив під час обговорення цього питання соціал-демократ М.Ганкевич, лист був спрямований “проти СВУ, а не о справу саму”. Про це свідчила, на його думку, відсутність на засіданні самого автора листа⁹.

Представники СВУ розцінили пропозиції С.Барана як спробу вторгнення в автономні права Союзу, на яких збудована ЗУР, а отже, як початок руйнування загальноукраїнської організації¹⁰. Вони нагадали, що між К.Левицьким, Є.Петрушевичем і Союзом існує усна домовленість про взаємне узгодження кандидатур австрійських українців для роботи в таборах, яка жодним чином з їх боку не була порушена¹¹. СВУ погоджувався прозвітувати про свою діяльність серед полонених-українців¹².

На засіданні ЗУР 2 червня 1915 р. О.Скоропис-Йолтуховський зачитав годинний звіт про діяльність СВУ в таборах. Він вважав, що передача керівництва національно-просвітньою роботою серед полонених у руки галичан і буковинців буде розцінена останніми, як “австрійська провокація, незгідна з їх присягою”¹³.

У резолюціях з цього питання члени ЗУР позитивно оцінили діяльність СВУ в таборах, визнали, що створення окремої секції Ради у справах полонених було б “шкідливо для загальнонародної справи”, і прийняли рішення залишити й надалі цей напрям роботи за СВУ¹⁴.

Проте самостійні дії Союзу в таборах значно обмежувалися цими резолюціями. Відповідно до них призначення галичан і буковинців до праці з полоненими мало відбуватися після погодження із ЗУР¹⁵. СВУ зобов’язувався на вимогу Ради надавати звіти про діяльність у таборах полонених, а саму роботу здійснювати згідно з директивами Ради¹⁶.

До того ж, 23 лютого 1916 р. галичани утворили “Львівський комітет Союзу визволення України для помочи полоненим-українцям в Галичині”. Під час заснування і вибору назви організації члени-засновники керувалися рішенням ЗУР від 2 червня 1915 р. і намагалися не втручатися в повноваження і сферу діяльності СВУ¹⁷.

На першому ж засіданні Львівського комітету було прийнято рішення просити допомоги у наддніпрянських політемігрантів для отримання у військового керівництва дозволу на роботу серед полонених і віз для працівників¹⁸.

До складу комітету увійшли галицькі діячі В.Бачинський, С.Баран, В.Будзиновський, С.Витвицький, М.Ганкевич, А.Гап’як, І.Крип’якевич, О.Назарук, Г.Федаківна¹⁹. Головою організації обрали відомого галицького діяча В.Бачинського, секретарем – А.Гап’яка.

Весною 1916 р. табори полонених на території Галичини знаходилися у Львові, Долині, Стрию, Дрогобичі, Белзецю, Сяноці, Вадовичах, Тухлі²⁰.

Львівський комітет планував здійснювати національно-освітню роботу та опікуватися полоненими-українцями в названих таборах.

Матеріальні пожертви і книжки для полонених на заклики комітету надавало Наукове товариство ім. Т.Шевченка, товариство “Просвіта”, Українське педагогічне товариство, Рада шкільна Краєва, Жіночий комітет на чолі з Г.Федаківною, редакція часопису “Українське слово” та інші українські організації і окремі особи. 9 квітня 1916 р. на засіданні організації з ініціативи о. Катакевича було прийнято рішення видати український молитовник для православних полонених²¹.

Роботі комітету заважали не поодинокі випадки спротиву зі сторони австрійських військових інстанцій. Так, в квітні 1916 р. о. М.Могор повідомив про заборону проведення концерту для полонених у м. Сколе²².

СВУ, незважаючи на те, що Львівський комітет втрутився у сферу його компетенції, не став на шлях конфронтації, а, навпаки, допомагав у роботі з полоненими-українцями в таборах Галичини. 12 березня 1916 р. на засіданні цієї організації був присутній А.Жук. Він дав поради щодо облаштування роботи комітету і повідомив, що СВУ готовий взяти на себе частину матеріальних витрат²³. На шпальтах періодичного видання наддніпрянців “Вістника СВУ” було опубліковано повідомлення про утворення організації і висловлено сподівання, що “наше патріотичне й жертволюбне громадянство піде на зустріч Комітету й щедро підпре його заходи”²⁴.

30 березня 1916 р. Союз надіслав Львівському комітету лист-інструкцію, яка передбачала, що члени організації почнуть пропагандистську роботу з відвідування робітничих відділів полонених. Наступним етапом роботи комітету мало стати утворення з полонених гуртків “Визволення України” (“Українських Громад”). Крім того, планувався збір пожертв для полонених, розповсюдження серед них українських видань, відкриття в таборах бібліотек, переведення полонених на курси в табори СВУ в Австро-Угорщині і Німеччині, а також підтримка контактів бранців з Союзом²⁵.

У результаті зусиль наддніпрянців 19 травня 1916 р. було отримано дозвіл на роботу комітету в таборах Галичини²⁶. За допомогою Союзу також відбувалися переходи полонених з табору в табір²⁷. Так, активісти комітету в листі до співробітника СВУ Р.Домбчевського від 27 квітня 1916 р. просили перевести в інший табір “національного чоловіка” Коваленка, щоби “дати йому спромогу учитись”²⁸.

Наддніпрянці постачали Львівський комітет своїми періодичними виданнями і україномовною літературою. Тільки 28 квітня 1916 р. вони передали для роботи в таборах полонених в Галичині примірники Вістника СВУ і 335 книг²⁹. Як бачимо, співпраця політемігрантів і активістів комітету виявилася ефективною.

Останній запис у “Книзі чинностей вхідних та вихідних паперів” комітету датований 24 жовтня 1916 р., що свідчить про згорання його роботи наприкінці 1916 – на початку 1917 р. Незважаючи на незначний термін існування Львівського комітету, його утворення і діяльність сприяла підвищенню національної свідомості полонених-українців з Наддніпрянщини, була спрямована на утвердження ідей соборності і державності.

Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальше вивчення історії Львівського комітету Союзу визволення України для помочи полоненим-українцям в Галичині дозволить чіткіше окреслити розміри і наслідки його діяльності, програмові засади та структуру організації.

¹ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності / Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2000. – С.274.

² Срібняк І. Табір полонених українців у Зальцведелі (Німеччині) у 1915-1917 рр. // Київська старовина. – 1997. – №3-4. – С.139.

³ Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч.1. – Прага, 1942. – С.15.

⁴ Срібняк І.В. Полонені-українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920). – К., 1999. – 296 с.; Корольов Б.І., Михальський І.С. “Союз визволення України (1914-1918 рр.)”. До історії створення та діяльності. – Луганськ, 1996. – 44 с.; Патер І. Назв. праця; Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження. Ч.1. Українська таборова періодика часів Першої світової війни. – К.: Досл. центр іст. укр. преси. – 2000. – 202 с.

⁵ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДАУЛ), ф.395, оп.1, спр.2, арк.1.

⁶ Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914 – 1918 рр. 3 ілюстраціями на підставі споминів і документів. – Львів, 1928-1929. – Ч.1-2. – С.164.

⁷ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ України), ф.3807, оп.2, спр.4, арк.52.

⁸ Левицький К. Назв. праця. – С.165.

-
- ⁹ ЦДАВОВУ України, ф.3807, оп.2, спр.3, арк.29.
- ¹⁰ ЦДАВОВУ України, ф.3807, оп.2, спр.4, арк.53.
- ¹¹ Левицький К. Назв. праця. – С.166.
- ¹² ЦДАВОВУ України, ф.3807, оп.2, спр.4, арк.53.
- ¹³ ЦДАВОВУ України, ф.3807, оп.2, спр.3, арк.46.
- ¹⁴ ЦДІАУЛ, ф.395, оп.1, спр.2, арк.2 зв.
- ¹⁵ Левицький К. Назв. праця. – С.166.
- ¹⁶ ЦДАВОВУ України, ф.3807, оп.2, спр.4, арк.55.
- ¹⁷ ЦДІАУЛ, ф.395, оп.1, спр.2, арк.4.
- ¹⁸ ЦДІАУЛ, ф.395, оп.1, спр.2, арк.5.
- ¹⁹ Архів Українського католицького університету ім. Св. Климента Папи, ф. “Колекція документів ЗУНР”, оп.1, спр.260, арк.4.
- ²⁰ Патер І. Назв. праця. –С.280.
- ²¹ ЦДІАУЛ, ф.309, оп.1, спр.2631, арк.3.
- ²² ЦДІАУЛ, ф.309, оп.1, спр.2631, арк.4.
- ²³ ЦДІАУЛ, ф.395, оп.1, спр.2, арк.6 зв.
- ²⁴ Вістник Союзу визволення України. – 1916. – Ч.83-84. – 19 березня. – С.195.
- ²⁵ ЦДІАУЛ, ф.309, оп.1, спр.2638, арк.2.
- ²⁶ ЦДІАУЛ, ф.309, оп.1, спр.2638, арк.23.
- ²⁷ ЦДІАУЛ, ф.309, оп.1, спр.2631, арк.4 зв.
- ²⁸ ЦДАВОВУ України, ф.4405, оп.1, спр.25, арк.39-40.
- ²⁹ ЦДІАУЛ, ф.309, оп.1, спр.2638, арк.8.